
Adib Đozić

BOSANSKOHERCEGOVAČKI SUVERENITET U POLITIČKOJ DJELATNOSTI MNO (Muslimanske narodne organizacije)^{1*}

Rezime

U političkoj djelatnosti MNO-a, pitanje suvereniteta Bosne i Hercegovine, predstavljalo je jedno od osnovnih političkih pitanja. Ono se prevashodno postavljalo kroz zahtjeve za autonomno uređivanje vjerskih i vakufsko-mezarifskih poslova. Muslimanska narodna organizacija, na vrlo vješt i umješan način pitanje suvereniteta Bosne i Hercegovine inkorporira i kroz traženje rješenja agrarnog pitanja, postavljanja (imenovanja) reisul-uleme, izdavanja menšure i dr. Tadašnja društveno-historijska i politička egzistencija Bosne i Hercegovine u okvirima Osmanske carevine i Austro-Ugarske monarhije realno je omogućavala zahtjeve samo za autonomnim položajem. Uspostavljanje autonomnog položaja bilo je jedino moguće političko rješenje, kroz koje se mogla u tadašnjim uvjetima izraziti samostalnost i ravnopravnost sa ostalim etničkim, kulturnim, religijskim i političkim subjektima koji su činili složenu državu.

---

¹ * Rad je prezentiran na naučnom skupu: "Muslimanska narodna organizacija u političkom životu Bosne i Hercegovine (100 godina političkog organiziranja)", održanom 21. decembra 2006. godine. Naučni skup su organizirali odsjek za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli i Društvo historičara Tuzla.

Ključne riječi: suverenitet, autonomija, politička djelatnost, Muslimanska narodna organizacija, bosanskohercegovački suverenitet.

“Kako smo god protiv pripajanja naše domovine Hrvatskoj,
isto smo tako protiv njenom usajedinjenju sa Srbijom.”
(*MUSAVAT*, br. 23., 29. IV 1908.)

Uvod

U SVOM MILENIJSKOM društveno-povijesnom i političko-pravnom razvoju bosanskohercegovačko društvo i država susretali su se sa problemima razrješavanja mnogobrojnih pitanja svoje složene strukturalne sadržajnosti. Jedno od tih značajnih pitanja jeste i pitanje bosanskog/bosanskohercegovačkog suvereniteta. Ovo pitanje izaziva pažnju znanstvene javnosti i zahtijeva preciznu znanstvenu elaboraciju kako bi se konačno otklonile mnogobrojne znanstvene nedoumice. Okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. godine od Austro-Ugarske monarhije u životu bosanskohercegovačkih naroda nastaju mnogobrojne promjene i otvaraju se mnoga nova pitanja, problemi i izazovi. Okupacija je značila mnogo više od prostog čina okupacije. Jedno od ključnih, ne samo političkih, već uopće društveno-povijesnih pitanja, ali i znanstvenih fenomena jeste fenomen suvereniteta Bosne i Hercegovine u okviru Austro-Ugarske monarhije. Ovo pitanje našlo se u žiži interesiranja i djelovanja svih društvenih, kulturnih, religijskih i političkih subjekata toga vremena u Bosni i Hercegovini, ali i u evropskim političkim krugovima. U političkoj djelatnosti MNO-a, prve političke stranke u Bosni i Hercegovini, u modernom smislu riječi, ali i prve političke stranke Bošnjaka, pitanje suvereniteta Bosne i Hercegovine predstavljalo je jedno od osnovnih političkih pitanja. U ovom ćemo radu, koristeći se analizom sadržaja historijskih izvora, te njihovim kompariranjem sa političkim programima drugih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, ukazati na znanstvenu relevantnost ovog pitanja te političke dosege MNO-a u isticanju ovog pitanja kao značajnog bosanskohercegovačkog problema toga vremena.

I Nacionalno-politički pokreti i bosanski suverenitet

Već smo u uvodu istakli da austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine nije značila samo prosti čin promjene državne vlasti. Naprotiv, čin okupacije izazvao je čitav niz društveno-ekonomskih kulturnih i političkih procesa koji su sudbonosno uticali na dalji tok društveno-političkog života u Bosni i Hercegovini. Okupaciona vlast u svim segmentima života uvodi promjene: mijenja se način privređivanja, vrši se preorijentacija u odnosu na dotadašnje društvene vrijednosti, uvodi se novi sistem obrazovanja, nova kultura, odnosno mijenja se kompletan način i stil društvenog i individualnog života. Na kulturno-civilizacijskom planu okupacija je značila smjenu civilizacija: osmansko-islamsku civilizaciju, zamjenjuje austrijsko-kršćanska. Ova smjena civilizacija različito se odrazila na dalji tok razvoja subbosanskih "identiteta".²

Istovremeno, okupacija nije imala jednake posljedice za sve bosanskohercegovačke nacionalno-konfesionalne identitete. I dok kršćansko stanovništvo brzo i lahko napušta elemente orijentalno-islamske kulture, Bošnjaci, u nemogućnosti da to prihvate, jednostavno se izoliraju i povlače u sebe.³ Sve ove promjene uticale su na otpočinjanje vrlo značajnih društvo-historijskih i političkih procesa među kojima su najznačajniji bili:

² "S dolaskom Austro-Ugarske, koja je uz to označena kao 'kaurska' katolička, odnosno anti-islamska, koja je stoljećima bila sinonim neprijatelja, Muslimani su se nalazili u velikom, prije svega emocionalno-psihološkom procijepu: između neminovnosti da gotovo prekonačno odbace Istok i istočno i nemogućnosti da prihvate Zapad i zapadno. Radikalni kulturni preokret i civilizacijska smjena koja u Bosni, s dolaskom jedne moderne evropske sile neminovno pritišće, Muslimane dovodi u poziciju ekonomske ugroženosti, kulturne i emocionalno-psihološke nestabilnosti, nesnalaženja pa i svojevrsnog fatalizma." (N. Duraković, *Prokletstvo muslimana*, Oslobođenje, Sarajevo, 1993, str. 63.) Kršćansko, katoličko stanovništvo okupaciju je prihvatilo i austrijsku upravu prihvatilo s dobrodošlicom. Pravoslavno stanovništvo Bosne i Hercegovine se držalo dosta rezervisano, a bošnjačko-muslimansko stanovništvo okupaciju je doživjelo kao neprijateljski čin, uperen direktno protiv njihovih životnih interesa.

³ "Dolaskom Švabe, austrougarskog administratora u Bosnu 1878. godine, nastao je u životu bosanskih muslimana dubok prijelom. Jak val evropeizacije zahvatio je čitavu zemlju. Način rada i odijevanja, prehrana, običaji pri stolu, školski sustav, pismo – sve se promijenilo. Muslimani su se polahko morali oprostiti od svojih tadašnjih pisama arebice i bosančice. Među njima nema više ni onih koji pišu svoja književna djela na arapskom, turskom i perzijskom jeziku ili stvaraju na području alhamijado književnosti." (S. Balić, *Bosna u egzilu 1945-1992*, Preporod, Zagreb, 1995, str. 21.)

- a) nacionalno- politički pokreti,
- b) procesi “modernog” političkog organiziranja,
- c) procesi modernizacije u privredi, kulturi, obrazovanju i
- d) procesi promjene etničko-demografske strukture bosanskohercegovačkog stanovništva,⁴

izazvani, prije svega, intenzivnim procesom iseljavanja Bošnjaka⁵ i procesom useljavanja kolonista – kršćana.⁶

Ključna pitanja koja su, s jedne strane, uzrokovala ove procese, a, s druge strane, istovremeno, bila glavna tema, bila su: bosanskohercegovačka suverenost⁷

⁴ “Popis stanovništva 1910. god., dakle 30 godina kasnije, pokazuje smanjenje broja Bošnjaka, a povećanje katolika i pravoslavnih. Procent učešća Bošnjaka u ukupnom stanovništvu 1910. god. smanjen je u odnosu na 1879. god za 6,48%, dok je procent povećanja katoličkog stanovništva iznosio 4,79%, a pravoslavnog 0,61%. U osmanskom periodu, Bošnjaci su činili većinu gradskog stanovništva, ali usljed useljavanja, kojeg kontinuirano podstiče austrougarska vlada, i iseljavanja Bošnjaka, ta se slika mijenja u skoro svim gradovima. Primjer Sarajeva izražava opće stanje promjena strukture stanovništva u bosanskohercegovačkim gradovima.” (A. Đozić, *Bošnjačka nacija*, BKC, Sarajevo, 2003, str. 185.) “... npr. 1851. u Sarajevu Muslimani čine 72%, 23%, pravoslavi 16,94%, rimokatolici 1,14%, Jevreji , 8,12%. Već 1885. god. postoci izgledaju ovako: Muslimana 60,09%, pravoslavnih, 16, 88%, rimokatolika 12,66%, Jevreja 9,96% ostalih 0,41%. 1910. godine Muslimana je 35,57%, pravoslavnih,16,27%, rimokatolika 34,51%, Jevreja 12,23% ostalih 1,32%.” (N. Duraković, navedeno djelo, str.86.)

⁵ “Tačan broj iseljenih Muslimana od 1878. do 1918. dosta je teško utvrditi. Po zvaničnim austrougarskim podacima (u koje je i oficijelna uprava sumnjala jer je, po pravilu, isticala da su podaci ‘prilično pouzdani’) iselilo se 61.114 Muslimana. Ako je samo 1910. god. iseljeno preko 17.000, onda ova brojka doista nije vjerodostojna. Po nekima, npr. V. Bogičević: ‘Iseljavanja muslimana BiH u Tursku’, radi se o broju oko 150.000 duša.” (N. Duraković, n. d. str. 87.)

⁶ “Vlada je odmah po okupaciji uselila u Krajinu 12.000 hrvatskih seljaka koji su dijelom uzurpirali zemlju starosjedilaca.” (M. Imamović, *Pravni položaj i unutrašnja – politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878-1914.*, Svjetlost, Sarajevo 1975, str, 111.)

⁷ “Suverenost (engl. sovereignty, njem. souveränität, franc. souveraineté.) znači najvišu vlast, vrhovništvo. Pojam se razvija od kasnolatinskog pridjeva *superanus*, odnosno latinskog *super* (iznad), označavajući vlast nad kojom nema druge vlasti. U današnjem smislu pojam suverenost uvodi J. Bodin, kao oznaku neograničene vlasti suverena nad podanicima. Suveren je u tradiciji razumljen kao osoba koja vlada drugima.” (*Leksikon temeljnih pojmova politike*, Fond Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994, str. 96.) “Suverenost ... se, po pravilu, upotrebljava za označavanje kvaliteta nekog subjekta u smislu da je on najviši u odnosu na druge subjekte u određenoj oblasti, s tim da su drugi subjekti niži od njega i zavisni od njega. ... Državna suverenost obuhvata tri elementa; 1) nezavisnost državne vlasti koja označava njenu

i agrarno pitanje. Ovom prilikom mi ćemo akcentirati uzročno-posljedične odnose između nacionalno-političkih pokreta u Bosni i Hercegovini i pitanja njezine suverenosti u kontekstu djelatnosti i političke prakse MNO-a.

Pod uticajem ideologije nacija-država, koja je isključivo evropska prosvjetiteljska ideologija, u bosanskom susjedstvu formirani su jaki nacionalni pokreti, koji epidemično nastoje svoje ideologije proširiti i među bosansko-hercegovačkim stanovništvom. Nacionalno-politički pokreti i njihovi politički reprezentanti - političke partije u BiH imali su specifičan put nastanka. Ustvari oni su rezultat pokreta za crkveno-školsku autonomiju prvaslovanog stanovništva u BiH i muslimanskog za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Iz okrilja katoličkog pokreta u Bosni i Hercegovini formirana je Hrvatska narodna zajednica (HNZ), nacionalno-politička stranka bosanskohercegovačkih katolika.⁸

---

slobodu u donošenju odluka, ... 2) suprematiju državne vlasti u odnosu prema faktorima ili vlastima unutar države na njoj teritoriji; ... 3) pravnu neograničenost državne vlasti.” (R. Tubić, *Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova*, V. Masleša, Sarajevo, 1974. str. 567.) “U suvremenim teorijama suverenitet se uzima u obzir kao unutrašnji i vanjski. U prvome smislu, riječ je o isključivim ovlastima države da izvršuje nesmetano najvišu vlast na vlastitoj teritoriji, nad vlastitim stanovništvom. U slučaju pučke suverenosti riječ je o primarnim ovlastima državljana kao birača nad predstavničkim tijelom i, posredno, nad drugim organima države. Vanjska suverenost je priznanje okoline (drugih država) da neka država ima suverenu vlast. Ona se načelno iskazuje aktom formalnog priznanja postojanja neke države. Pritom se, najčešće unutrasnje političke promjene, pa i promjene režima, ne smatraju relevantnim, za vanjske čimbenike i ne iskazuju ponovno priznanje. Načela državne suverenosti su, pored ostalih, proklamirana Deklaracijom o principima međunarodnog prava (rezolucija 2625) koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda 1970.” (*Leksikon temeljnih pojmova politike*, Fond Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994, str. 97)

⁸ “Hrvatska narodna zajednica (skraćeno HNZ) osnovana je u jesen 1906. godine u Docu kod Travnika, na proslavi posvete “Vlašičeva barjaka”. (...) Osnovno načelo tog političkog programa bilo je “Da su Bosna i Hercegovina etnički i državno pravno hrvatske zemlje”, te da je, kako je u tim ‘punktacijama’ zapisano, “prirodna težnja bosanskohercegovačkih Hrvata sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, a u okviru Habsburške monarhije”.” (L. Đaković, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, 1985, str. 229/230.) M. Imamović ovaj datum ne smatra datumom osnivanja HNZ-a, već tvrdi da je ona osnovana 21. februara 1908. godine. Imamović, također, smatra da je 16. augusta 1906. na proslavi “Vlašičeva bajraka” izabran samo “odbor od 6 članova, iz svakog okruga po jedan, sa zadatkom da pripremi pravila nove organizacije (Opširnije u: M. Imamović, *Pravni položaj i unutrašnji-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, str. 166-171.)

Kao rezultat političkih aktivnosti u okviru bošnjačkog pokreta za vjersko-prosvjetnu autonomiju u BiH, utemeljena je 3. decembra 1906. godine Muslimanska narodna organizacija (MNO). Novi politički izraz bošnjačkog djelovanja putem organizirane političke stranke iskazan je u političkom programu koji je usvojio Egzekutivni odbor,⁹ za čijeg je prvog predsjednika izabran Ali-beg Firdus.¹⁰ Politički program zahtijeva proširivanje autonomne borbe sa vjerskih pitanja na pitanje političkih sloboda, uređenje agrarnih odnosa, općinske samouprave i ravnopravnosti građana. Program je nedvosmisleno ukazao na teško stanje u kome se nalazio cjelokupni bošnjački narod. Legitimnost organizacija traži od naroda početkom 1907. god, kad su organizirani izbori u cijeloj Bosni i Hercegovini, na kojima je učestvovalo preko 130 000 punoljetnih Bošnjaka. Muslimanska narodna organizacija je imala široku podršku naroda, prije svega gradskog stanovništva, zanatlija i trgovaca. S druge strane, izostala joj je podrška bošnjačke inteligencije tako da su njezino vodstvo činili uglavnom zemljoposjednici.

“Srpska narodna organizacija (SNO) osnovana je na skupštini 27.-31. oktobra 1907. ujedinjenjem triju političkih grupa koje su se među srpskim građanstvom oformile sredinom prve decenije XX stoljeća. Jednu grupu činile su vođe autonomne borbe sa srpskom čaršijom. Njeni najistaknutiji predstavnici bili su Gligorije Jeftanović i Vojislav Šola, a od intelektualaca pridružio im se dr. Milan Srškić. Ova grupa je 1905. pokrenula *Srpsku riječ*, ‘list za politiku, prosvjetu i privredu’, preko kojega je zastupala svoje, u prvom redu, ekonomske interese.”¹¹

⁹ Članovi Egzekutivnog odbora bili su: Ali-beg Firdus, Šerif ef. Arnautović, Mehmed-beg Fadilpašić, Ahmed-aga Henda, Abdulah ef. Pršljo, Mehmed-beg Đinić, Husein-beg Cerić, Ahmed-beg Cerić, Bakir-beg Tuzlić, Ali-beg Hadžialibegović, Šemsi-beg Zaimović, Osman-beg Pašić, Rifat-beg Sulejmanpašić, Derviš-beg Miralem, Bahri-beg Kapetanović, Muhamed ef. Mulalić, Vasif-beg Bišćević, Zaim-beg Filipović i Muharem-aga Pašalić.

¹⁰ Ali-beg Firdus (1862-1910) je rođen u Livnu, potječe iz ugledne plemićke porodice Firdusa, koja je upravljala Livnom od 1750. do 1835. god. Uz Džabića, jedan je od istaknutijih predstavnika Pokreta za vjersko-mearifsku autonomiju, što mu je, uz dokazani patriotizam, donijelo veliku popularnost u narodu. Borio se protiv aneksije Bosne i Hercegovine. Bio je sabornik i prvi predsjednik Bosanskog sabora.

¹¹ M. Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003., str. 249.

Iz djelatnosti radničkog i sindikalnog pokreta osnovana je 28.-29. juna 1909. godine Socijaldemokratska stranka za Bosnu i Hercegovinu (SDS za BiH). Službeno glasilo stranke postao je list *Glas Slobode*, koji je počeo izlaziti u aprilu iste godine.¹²

Kakva je bila stvarna sadržina i cilj srpskog i hrvatskog nacionalnog programa u Bosni i Hercegovini najbolje se vidi iz intenziviranja propagande u vezi sa srpskom nacionalnom idejom u Bosni poslije dolaska Radikalne stranke na vlast u Srbiji 1889. god.¹³ Austrougarska vlada dobro je pratila zbivanja u Srbiji i uticaj tih zbivanja na stanje nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini. Tako Benjamin Kalaj u noti upućenoj grofu Kolnakiju 23. 10. 1891. god., osvrćući se na sve učestaliju propagandu iz Srbije, piše “Tako se u Bosni sada čuje sve češća parola da je čitava Bosna i Hercegovina nastanjena od jednog narodnog plemena, srpskog, a tamošnji katolici i muhamedanci nisu ništa drugo nego Srbi koji su uzeli drugu vjeru, umjesto prvobitne pravoslavne, i da će prije ili kasnije morati u njih da se probudi prava nacionalna svijest.”¹⁴ Ideja širenja srpske nacionalne ideologije u Bosni i Hercegovini prisutna je još od sredine 19. stoljeća. U širenju nacionalne ideologije u Bosni i Hercegovini o Srbima kao naciji triju vjera prednjačilo je društvo *Zora. Napredak*, politički list Srba, svojom pojavom 1890. god pojačava širenje trokonfesionalne ideologije srpske nacije u Bosni i Hercegovini. I književni list *Bosanska vila*¹⁵ suprotstavljao se bilo kakvoj ideji bosanstva i bošnjaštva. Sve tadašnje događaje *Bosanska vila* promatra sa srpskog gledišta, šireći, prije svega, ugled ličnosti iz srpskog javnog života, te preporučuje srpske narodne ustanove. “Srpski kurs je u svakom

¹² Pored MNO, SNO, HNZ, SDS za BiH, u prvom desetljeću 20. stoljeća osnovane su politički manje značajne političke stranke, kao što su: Muslimanska napredna (samostalna) stranka 24.-26. augusta 1908. Srpska narodna (samostalna) stranka osnovana je maja 1907. godine i Hrvatska katolička udruga osnovana 18. januara 1910. godine.

¹³ Poslije abdikacije kralja Milana Obrenovića na vlast u Srbiji dolazi Radikalna stranka, koja u političkom pogledu zauzima odbojan stav prema Austro-Ugarskoj monarhiji, a kurs naklonosti prema Rusiji.

¹⁴ Navedeno prema T. Kraljačić *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*. V. Masleša, Sarajevo 1987. str. 216.

¹⁵ *Bosanska vila*, književni list bosanskih Srba, izlazila je od 1885. do 1914. god. Osnovali su je učitelji sarajevske srpske škole Nikola Kašiković, Božidar Nikašinović, Stevo Kaluderović i Nikola Šumonja.

broju *Bosanske vile* obilježen, iskazan na bilo koji način. Kao skoro svi Srbi u to vrijeme, list stoji na stanovištu da je Bosna i Hercegovina srpska zemlja i da u njoj živi jedan jedini, srpski narod, razdijeljen u tri vjere.¹⁶ Prije svega, zbog jake političke i ideološke propagande u pisanju srpske štampe, listova: *Bosanska vila*, *Napredak*, *Srpski vijesnik*, *Otadžbina* i *Prosveta*, te kulturnog i političkog djelovanja V. Karadžića izvan granica Srbije, misao o Srbima triju vjera “prihvata i evropska nauka, čemu posebno doprinose radovi čuvenog filologa i historičara Pavla Šafarika, koji je smatrao da srpskom plemenu pripadaju stanovnici Bosne svih triju vjera.”¹⁷ Ovakvoj srpskoj propagandi suprotstavilo se hrvatsko političko vodstvo prije svega preko *Glasa Hercegovca*¹⁸ i *Osvita*,¹⁹ čiji je osnovni politički cilj bio “sjedinenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom a u okviru Habsburške monarhije”²⁰

II Autonomija Bosne i Hercegovine trajni cilj političkog djelovanja

Neposredno prije zvaničnog konstituiranja MNO-a, čelnici bošnjačkog političkog pokreta uočavaju društveno zaostajanje i materijalno opadanje Bošnjaka nakon okupacije, te energično predlažu, kao uvjet kulturnog napretka, pored borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju, i borbu za političke slobode.²¹ Nakon konstituiranja MNO-a kao političke stranke Bošnjaka, ona postavlja-

¹⁶ T. Kruševac, *Bosanskohercegovački listovi u XIX vijeku*, V. Masleša, Sarajevo 1978. str. 318.

¹⁷ T. Kraljačić, navedeno djelo, str. 219.

¹⁸ “Kao nasljednik ‘Novog hercegovačkog Bosiljka’, ‘Glas Hercegovca’ skupljat će po narodu našem zakopano bogatstvo našeg milozvučnog jezika, te narodne pjesme, pripovijetke itd. Priobičavat će u podlistku.” (T. Kruševac, navedno djelo, str. 205.)

¹⁹ Hrvatski politički list *Osvit* pokrenut je u ljeto 1898. godine u Mostaru kao protivteža *Srpskom Vijesniku* i izlazio je do kraja 1907. godine.

²⁰ *Punktacije*, kao poseban prilog br. 4.

²¹ “Trebalo da se u prvom redu borimo za vjersko-prosvjetne i političke slobode, koje su osnovica za naš daljni kulturni razvitak. No zdrav temelj toj borbi može dati jedino dobro materijalno stanje, jer tek onda, kad mi budemo spremni podnositi i veće materijalne žrtve, tek onda će se naše pravo respektovati. Mi moramo provesti političku organizaciju, da bismo mogli složno na jedna usta zatražiti svoja prava, ali moramo ako ne prije, a ono uporedo s tim provesti i ekonomsku organizaciju koja bi bila sigurno i jako utočište naše borbe.” (*Musavat*, br. 5, 13.XI. 1906.)

njem pitanja vjerske i vakufsko-mearifске autonomije, te zaštite vlasničkih interesa zemljovlasnika (bošnjačkog plemstva) sve glasnije ističe i pitanja političkih sloboda, te poboljšanje materijalnog stanja bošnjačkog naroda.

U političkom programu MNO-a se na vješt način, u datim uvjetima, postavljaju ključna pitanja političke autonomije i suvereniteta Bosne i Hercegovine, istina ovdje se traži ograničeni suverenitet, autonomija²² pod okriljem suvereniteta osmanskog sultana. Taj zahtjev je uvjetovala tadašnja politička realnost i odnos međunarodnih snaga moći.²³ Bošnjačka politička elita okupljena oko MNO-a bila je svjesna da se vrlo teško sama Bosna i Hercegovina i Bošnjaci mogu oduprijeti velikodržavnim nacionalističkim projektima i velikim imperijalnim državama kakve su bile Austro-Ugarska, Francuska i Rusija. Nema ni jednog pitanja koje je na dnevni red postavila MNO, a da u sebi nije sadržavalo i pitanje autonomije i suvereniteta Bosne i Hercegovine. Istaknimo samo najznačajnija pitanja i stavove koje je zauzimala MNO a tiču se suvereniteta Bosne i Hercegovine. Ta pitanja su:

- a) ustavno-pravni položaj Bosne i Hercegovine,
- b) agrarni odnosi,
- c) pravo imenovanja reisul-uleme,
- d) upravljanje vakufskom imovinom.

Sve do aneksije, MNO je kroz program lista *Musavat* (jednakost), koji je bio zvanični organ stranke, iznosila stav da je Bosna i Hercegovina u državno-pravnom pogledu dio Osmanske carevine, a Austro-Ugarsku je smatrala opunomoćenicom evropskih sila, koje su joj na Berlinskom kongresu povjerile samo upravu i uređenje ovih pokrajina. Oni posebno ističu "da niko samovoljno ne

²² U hijerarhiji stupnjeva političkih zahtjeva i političkih sloboda, politička autonomija je niži stupanj suvereniteta države. Ovo ističemo radi jasnoće samog fenomena političkog suvereniteta. Govoriti o potpunom (apsolutnom) političkom suverenitetu zaista je i danas vrlo teško. Uvjeti zavisnosti i najjačih i najsamostalnijih država nerijetko su određeni mnogobrojnim faktorima koji ih nagone da prave kompromise na račun vlastite suverenosti.

²³ Ovakvi politički stavovi o pitanju suvereniteta države i naroda u tom vremenu nisu bili svojstveni samo Bošnjacima. I mnogi drugi narodi tražili su mogućnosti vlastitog samostalnog političkog razvitka u okviru moćnijih multinacionalnih država (carstava). Npr. politički predstavnici bosanskih katolika svoja suverena prava željeli su ostvariti u okviru Austro-Ugarske monarhije.

dira u sadašnje stanje na štetu suverena i našeg naroda.”²⁴ “Da bi što jače istakla sultanov suverenitet, Muslimanska narodna organizacija nastoji organizirati proslavu sultanovog rođendana u cijeloj zemlji. Početkom augusta upućen je poziv svim muslimanima da proslave sultanov rođendan. Ovu proslavu okupacione vlasti silom sprečavaju, iako se svake godine proslavlja rođendan Franje Josifa, koji je samo ‘privremeni pacifikator’ i ‘provizorni mandatar evropskih sila’. Na isti način treba proslaviti i Sultanov dan, 1. septembra.”²⁵

Pitanje suvereniteta Bosne i Hercegovine i njezinog autonomnog položaja, kao prvorazredno političko pitanje, na vješt način postavljala je MNO i kada je bilo riječi o imenovanju reisul-uleme i dodjeli menšure. To se najbolje može vidjeti iz nastavka pregovora između Egzekutivnog odbora MNO-a i Vlade 7. I 1908. godine. “Već prvog dana pregovora izbio je oštar sukob, pošto se pokazalo da bošnjački prvaci i vlada zauzimaju sasvim suprotna gledišta u pitanju suvereniteta nad BiH. Bošnjački pregovarači su insistirali da je sultan pravi suveren okupirane zemlje, dok je austrijskom caru Berlinskim ugovorom dato samo administrativno pravo, a ne i duhovno, koje pripada sultanu kao halifi, pa prema tome jedino on, odnosno njegov zamjenik u pitanjima vjere šejhul-islam, može izdati menšuru reisu kao vjerskom poglavaru Bošnjaka. Ovaj stav podržali su hafiz Sulejman ef. Šarac, vrhovni šerijatski sudija, hadži Salih-ef Korkut, član Ulema-medžlisa, i ugledni mostarski muderiz hadži Salih-ef. Alajbegović, koji su u ranijim pregovorima učestvovali na strani vlade. Zbog toga je vlada hafiza Šarca, kao vrhovnog sudiju, suspendirala i stavila pod disciplinski sud.”²⁶ Da su umješno, kroz vjerska pitanja, bošnjački politički prvaci postavljali i državno-pravna pitanja, primijetio je i barin Benko, koji je oštro napao Egzekutivni odbor i istakao stav “da vlada ne može odstupiti od principa da pravo imenovanja reisul-uleme pripada jedino caru i kralju.” Koliko su vjerska pitanja bila povezana sa pitanjem suvereniteta, odnosno koliko su imala državno-pravni značaj najbolje se vidi po ponašanju Austro-Ugarske nakon proglašenja aneksije. Ona nakon proglašenja aneksije više nije imala razloga da sprječava vjerske veze Bošnjaka sa Istanbulom.

²⁴ *Musavat* br. 1 16. X. 1906.

²⁵ M. Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH 1878. do 1914.*, BKC, Sarajevo 1997., str. 141.

²⁶ M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 1997., str. 403.

Suverena prava u autonomnom upravljanju vakufskom imovinom i vjerskim pitanjima bila su imperativ političke borbe MNO-a. Kao i prethodni Džabićev pokret,²⁷ MNO je odlučno stajala na stanovištu da je neprihvatljivo da “inovjerna nemuslimanska vlada upravlja našom vjerom, vjerskim potrebama i prilikama te vakufskom imovinom onako kako ona hoće”. Ovaj stav bošnjački politički prvaci zasnivali su na “vjerskom, državnom i prirodnom pravu”.

Agrarno pitanje predstavljalo je jedno od najvažnijih i najsloženijih pitanja koje je stajalo pred austrijskom vladom i čekalo rješavanje. Ovo pitanje bilo je permanentni uzrok sukoba i socijalnih nemira još u osmanskome periodu. Od načina rješavanja agrarnog pitanja zavisila su i rješenja ekonomskih, socijalnih, nacionalnih i političkih pitanja. Iako je pobunjeno seljaštvo očekivalo od nove vlasti da osjetljivo agrarno pitanje riješi hitno i povoljno za njih, austrougarska vlada prišla mu je vrlo oprezno, upravo iz razloga što je vrlo jasne stavove o tome zauzimala MNO, zalažući se za poštovanje prava vlasništva zemljovlasnika nad svojom zemljom. Uređenje agrarnih odnosa MNO postavlja kao općebošnjačko političko pitanje. Predstavnici MNO-a protive se povlaštenom položaju stranih kolonista, koji dobijaju državnu zemlju, “dok se od našeg seljaka beskućnika stvara varoški proleterijat”. Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini je bilo dodatno usložnjeno i posebno osjetljivo jer su se preko njega prelamali i nacionalni odnosi. Opredijelivši se za fakultativni, a ne obligatni, otkup kmetova, austrougarska vlada je u dobroj mjeri uvažila stavove MNO-a o pitanju agrarnih odnosa i iskazala razumijevanje značaja istih u BiH kao općepolitičkog pitanja.

Ovom prilikom želimo istaći još dva bitna pitanja vezana za djelatnost MNO-a, a tiču se, prvo, njezinog odnosa prema drugim nacionalno-političkim pokretima, i, drugo, odnosa bošnjačke inteligencije prema MNO-u.

Većina bošnjačke inteligencije, prevashodno one koja se školovala na Zapadu, nije se uključivala ni u autonomni pokret niti u političku djelatnost MNO-a. Fenomen kontinuirane otuđenosti bošnjačke inteligencije od naroda te njezine političke razdrobljenosti i suprotstavljenosti jeste tema za sebe jer

²⁷ Opširnije o Pokretu Bošnjaka za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju na čijem je čelu stajao mostarski muftija Ali-fehmi Džabić pogledati u: F. Hauptman, *Borba Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, Grada, Arhiv BiH, Sarajevo, 1967. i N. Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.

je i danas taj problem aktuelan a nije znanstveno objašnjen. Zasigurno to je jedan od razloga, uz česte krize i teškoće u koje je zapadalo vođstvo MNO-a u pregovorima sa vladom, što je MNO, kao i Džabićev pokret,²⁸ često bio u bliskim političkim odnosima sa SNO. Akcioni savez sa SNO proizlazio je iz stava da je Srpska narodna organizacija zauzimala stanovište da je Bosna i Hercegovina sastavni dio Osmanske carevine, kojom je Austro-Ugarska upravljala na osnovu mandata velikih evropskih država. Da je državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine bio najvažnije političko pitanje MNO-a eksplicitno se ističe skoro svakodnevno preko zvaničnog glasila stranke lista *Musavat*. Tako u broju 23. od 29. maja 1908. u raspravi *S kim ćemo?*, MNO “u pogledu najvažnijeg pitanja naše domovine i naroda - državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine” daje nedvosmislen odgovor koji je, istovremeno, i precizan politički stav, a glasi, “kako smo god protiv pripojenju naše domovine Hrvatskoj, isto smo tako protiv njenom usajedinjenju sa Srbijom!”

”Kada je mladoturska revolucija 24. VII 1908. vratila na snagu liberalni Midhat-pašin Ustav iz 1876., muslimanska i srpska narodna organizacija pokrenule su zajedničku akciju da Bosna i Hercegovina kao sastavni dio Osmanske carevine dobije svoj ustav. Zajednička delegacija, koju su vodili Ali-beg Firdus i Gligorije Jeftanović, predala je 7. IX 1908. na Ilidži kod Sarajeva u tom smislu predstavku ministru Burianu.”²⁹ Borba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine u okviru Osmanske carevine bila je politička praksa i cilj i MNO-a i SNO-a. Razlika je bila u trajnosti i iskrenosti proklamovanog političkog cilja. Dok je za MNO autonomija BiH u okviru Osmanske carevine bila trajni i konačni politički cilj, za SNO bosanskohercegovačka autonomija

²⁸ “Zbog identičnog položaja prema vlastima, predstavnici srpske i muslimanske opozicije su uspostavili blisku saradnju. Iz ove zajedničke borbe za vjersku autonomiju vremenom su izrasli zahtjevi i za potpunom političkom autonomijom Bosne i Hercegovine. U Slavonskom Brodu su 1902. godine predstavnici Muslimana (Bošnjaka, op. A. Đ.) - Ali-beg Firdus i Bakir-beg Tuzlić, i Srba: Gligorije Jeftanović i Vojislav Šole potpisali ugovor o političkoj saradnji. U protokolu od 25 članova dogovorili su se o rješenju ‘svih međusobnih pitanja, i o unutrašnjem uređenju Bosne i Hercegovine’. Na kraju protokola stajala je i svečana izjava: ‘Obavezujemo se svečano kao ljudi svojom vjerom, svojim poštenjem, svojom ljubavi prema otadžbini, da ćemo gornje uslove držati i da ćemo ih ostaviti u amanet svojim potomcima. Prokleta mu sjeme i pleme ko iznevjeri...’ (M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001., str. 145.)

²⁹ M. Imamović, “Historija Bošnjaka”, str. 409.

predstavljala je privremeno rješenje na putu ka krajnjem cilju – pripajanju BiH državi Srbiji.

Neophodno je ovom prilikom istaći jednu vrlo važnu činjenicu kada se razumijeva politička kategorija bosanskohercegovačke suverenosti u političkoj djelatnosti Bošnjaka, ne samo u prvoj polovini XX stoljeća, već sve do 1992. godine. Ta činjenica se izražava u stavu da se uvijek tražila ograničena suverenost kroz političku autonomiju u okviru složene državne zajednice. Nije to slučajno ili, pak, nedostatak želje za potpunom samostalnošću. Naprosto radilo se o egzistenciji Bosne i Bošnjaka u uvjetima historijske i političke nužde. Uvjeti življenja Bošnjaka, još od srednjovjekovlja pa sve do danas, jesu uvjeti u kojima se politička borba vodi istovremeno sa borbom za biološki opstanak. Društveno-historijska i politička egzistencija BiH u okvirima Osmanske carevine, Austro-Ugarske monarhije, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, Socijalističke federativne Jugoslavije realno je omogućavala zahtjeve samo za autonomnim položajem. Zahtjevi za autonomnim položajem bili su jedino moguće političko rješenje kroz koje se mogla u tadašnjim uvjetima izraziti samostalnost i ravnopravnost sa ostalim autonomnim političkim subjektima koji su činili složenu državu.

Zaključak

U političkom programu i djelatnosti Muslimanske narodne organizacije se na vješt način, u datim uvjetima, postavljaju ključna pitanja političke autonomije i suvereniteta Bosne i Hercegovine, istina, traži se ograničeni suverenitet, autonomija u okviru Osmanskog carstva. Taj zahtjev je uvjetovala tadašnja politička realnost i odnos međunarodnih snaga moći. Bošnjačka politička elita okupljena oko MNO-a bila je svjesna da se vrlo teško sama Bosna i Hercegovina i Bošnjaci mogu oduprijeti velikodržavnim nacionalističkim projektima i velikim imperijalnim državama kakve su bile Austro-Ugarska, Francuska i Rusija. Iz tih razloga pitanje bosanskohercegovačkog suvereniteta se prevashodno postavljalo kroz zahtjeve za autonomno uređivanje i upravljanje vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima te traženje rješenja agrarnog pitanja, postavljanja (imenovanja) reisul-uleme, izdavanja menšure i dr.

Društveno-historijska i politička egzistencija BiH, od gubljenja samostalnosti srednjovjekovne bosanske države pa sve do 1992. godine, odvijala se u okvirima multinacionalnih državnih zajednica. U takvom društveno-povije-

snom stanju uspostavljanje autonomnog položaja u okviru multinacionalnih država bilo je jedino moguće političko rješenje kroz koje se mogla izraziti samostalnost i ravnopravnost sa ostalim autonomnim političkim subjektima koji su činili složenu državu.

Abstract

One of the fundamental political issues in the political activities of the Muslim National Organization (MNO) was that of the sovereignty of Bosnia and Herzegovina. It was posited chiefly through the demand for autonomy in religious, vakuf (pious endowment) and educational matters. The Muslim National Organization also exercised considerable skill and ingenuity in incorporating the question of Bosnia and Herzegovina's sovereignty by seeking a solution to the agrarian question, the appointment of the Reis ul Ulema (head of the Islamic community), the issuing of the manshura (imperial decree of appointment) and so forth. The socio-historic and political existence of Bosnia and Herzegovina at that time, as part of the Ottoman Empire and then of the Austro-Hungarian Empire, meant that the only realistic approach was to call for autonomy. The establishment of an autonomous position was the only possible political solution by means of which, given the circumstances of the day, independence and equality with the other ethnic, cultural, religious and political subjects constituting the complex state could be expressed.

Literatura

Izvori

1. *Bosna i Hercegovina u doba austro-ugarske okupacije 1878. god.* Sabrao i uredio Berslav Gavranović, Sarajevo, 1973.
2. *Borba Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, Sabrao i uredio Ferdo Hauptman, Građa, Arhiv BiH, Sarajevo, 1967.
3. *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1878*, Obrada i komentar dr. Andrija Radović, Beograd – Novi Sad, 1976.
4. *Memorandum bosansko-hercegovačkog muslimanskog naroda upućen Državnim odbornicima ugarskoj i austrijskoj sabrao u Budimpešti 1906.*
5. *Štatut za autonomnu upravu Islamskih vjerskih i vjersko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1910.

II Knjige

6. Balić Smail, *Bosna u egzilu 1945-1992*, Preporod, Zagreb, 1995.
7. Bojić Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
8. Duraković Nijaz, *Prokletstvo muslimana*, Oslobođenje, Sarajevo, 1993.
9. Đaković Luka, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, 1985.
10. Đozić Adib, *Bošnjačka nacija*, BKC, Sarajevo, 2003.
11. Filandra Šaćir, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, 1998.
12. Imamović Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878-1914.*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
13. Imamović Mustafa, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003.
13. Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 1997.
14. *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Fond Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994.
15. Tubić Risto, *Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova*, V. Masleša, Sarajevo, 1974.
16. Kraljačić Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*. V. Masleša, Sarajevo, 1987.
17. Kruševac Todor, *Bosansko-hercegovački listovi u XIX vijeku*, V. Masleša, Sarajevo, 1978.
18. Madžar Božo, *Borba Srba Bosne i Hercegovine za crkveno-školsku samoupravu*, Sarajevo, 1980.
19. Šehić Nusret, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980.